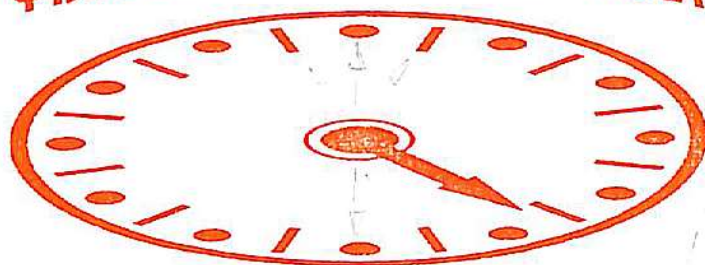

Філософський альманах Зоряноса. с. 845-152

МУЛЬТИВЕРСУМ ФІЛОСОФСЬКИЙ АЛЬМАНАХ

ВИПУСК 45

2005

*І.В. Чорноморденко,
кандидат філософських наук,
доцент Київського національного університету
будівництва і архітектури*

МАЙСТЕРНІСТЬ І АЛЬТЕРНАТИВНІ ФОРМИ ЗНАННЯ

Дослідження взаємодії майстерності та альтернативних форм знання в наш час, так само, як і раніше, є достатньо актуальним як через очевидне зростання частоти використання понять, які пов'язані з цим явищем в літературі, що безпосередньо або ж опосередковано присвячена науковому пізнанню, так і через недостатню дослідженість цього явища, з точки зору філософії, насамперед, філософії науки.

Поняття “майстерність” в нашій науковій, зокрема філософській, літературі все ще недостатньо вивчене. Особливо мало вивчене це поняття в сучасній українській філософії. Та й в світовій філософії поняттю “майстерність” здебільшого приділяли надто мало уваги.

Однак, з іншого боку, було б неправильним, вважати, що поняття майстерності добре розроблене в інших галузях знання. Фактично про поняття “майстерність” говорили тільки в межах окремих сфер діяльності, однак використовували це поняття переважно на дорефлексійному, так би мовити, рівні.

На такому рівні про майстерність в радянський період говорили в різних сферах. Особливо це стосувалося агітації та пропаганди в той час, коли вважалось, що радянські агітатори та пропагандисти досягли вершин лекторської майстерності, та в період перебудови, коли були змушені визнати, що радянським агітаторам та пропагандистам є чому вчитись [2, 7–9; 4, 3–15; 6, 18–20; 7, 22–25; 9, 53–56].

Також фактично на дорефлексійному рівні поняття майстерності продовжували порівняно широко застосовувати у сферах його традиційного використання. Зокрема, однією з таких сфер традиційного використання поняття майстерності була будівельна справа [10].

Говорячи про використання цього поняття, підкреслимо, що таке явище, яке прийнято називати майстерністю, є дуже складним

і достатньо багатостороннім. Найчастіше, коли говорять про майстерність, мають на увазі високу ступінь вмінь і навичок в якійсь із сфер діяльності.

Разом з тим, словом “майстерність” позначають здатність використовувати знання, часто навіть не усвідомлюючи, як саме це відбувається.

Одним з перших про це явище писав М. Полані, особливо коли він використовував поняття “майстерність” щодо науки [5, 86–87]. М. Полані називав це “особистісним” знанням, яке неможливо формалізувати.

Ще більшою проблемою є майстерність як предмет філософського аналізу.

Вивчаючи майстерність в різних її формах та проявах, не варто ставитись до неї як до чогось однорідного та однобічного. Складність явища визначає також і складність вивчення та оцінювання цього явища, а також відповідного йому поняття.

Крім того, будь-яка майстерність може мати досить багато різновидностей. А це не дає можливості ставитись до майстерності як до чогось однорідного.

Найбільш близьким до майстерності є поняття “досвід”. Загалом, що близькість можна сприймати, як щось несподіване тільки на перший погляд.

Майстерність і досвід досить часто можуть плутати між собою. Можливості такої плутанини пов’язано, насамперед, з близькістю цих понять між собою, а також близькість обох цих понять з поняттям “знання”.

Серед окремих різновидів майстерності є досить багато таких, що безпосередньо пов’язані не з науковими знаннями, а з тими знаннями, які не мають безпосереднього відношення до науки та наукового пізнання. Йдеться про такі форми знання, які правильніше буде вважати альтернативними щодо науки.

Такі різновидності майстерності потрібно розглядати окремо від науки, а також окремо від наукового знання, адже різновидності майстерності значною мірою протистоять науковому знанню.

Особливе значення для дослідження феномена майстерності, з точки зору філософії, зокрема з точки зору теорії пізнання, мають дослідження статусу та особливостей майстерності в різних культурах і цивілізаціях. Такі дослідження мають значення, насамперед, для культурології та філософії культури.

Зв'язок між майстерністю та альтернативними формами щодо науки знаннями можна простежити з найдавніших часів історії людства. Так, наприклад, в примітивній культурі тогочасна суспільна свідомість здебільшого схильна була пов'язувати майстерність з магією або ж з чаклунством.

В примітивній культурі будь-яка майстерність взагалі цілком могла ототожнюватись з тогочасною магією або з тим, що в наш час стало сприйматись як магія, а в примітивній культурі було складовою частиною єдиного релігійно-побутового культурного комплексу.

Будь-яке особливе особисте вміння, тим більше, будь-яка форма особливої особистої майстерності в умовах примітивної культури фактично неминуче сприймались тогочасними людьми як різновид магії або чаклунства.

Крім того, майстерність і в умовах примітивної культури, і дещо пізніше могла пов'язуватись з шаманізмом або подібними до нього явищами. В цьому немає нічого дивного, оскільки шаман в уявленнях тогочасних людей міг сприйматись як людина, наділена такими самими здібностями, які чекають, насамперед, від майстра в більш розвинутих цивілізаціях.

Одним словом, така авторська оцінка є дуже пом'якшеною. Адже зрозуміло, що шаманам в умовах примітивної культури тогочасна свідомість здатна була приписувати надзвичайні, навіть надлюдські, здібності, знання і вміння.

Приклади шаманів наочно показують дуже тісний зв'язок між майстерністю і навчанням. Учні шаманів повинні були не тільки пройти досить тривалий (як правило, протягом кількох, навіть багатьох, років) термін навчання, а також пройти через певні випробування, які мали, насамперед, ритуальний характер.

Й.Хейзінга, досліджуючи ігрову складову різних явищ культури, описав досить багато прикладів такого роду випробувань [8, 125–136]. Деякі з них мають пряме відношення також і до філософії.

Такий зв'язок між майстерністю, з одного боку, та навчанням, – з іншого, стосується не одних шаманів та тих людей, які намагались опанувати секрети їх майстерності, а будь-якої майстерності. Інакше кажучи, неможливо досягти майстерності, не пройшовши усього процесу навчання.

Учні середньовічних майстрів, як і учні шаманів, повинні були довго навчатись майстерності. Так само, як і учні шаманів, учні

середньовічних майстрів обов'язково повинні були проходити через певні випробування.

Щоправда, випробування учнів майстрів були зовсім іншого роду, ніж випробування учнів шаманів. Та й ритуальна складова цих випробувань учнів майстрів була не настільки очевидною порівняно із випробуваннями, які повинні були пережити учні шаманів.

Одним з таких випробувань може вважатись пробна робота для здобуття звання майстра. Збереглись з часів середньовіччя деякі пробні роботи будівельних ремісників в балтійських країнах, зокрема в Ризі в 1382 р. [10, 94].

Крім того, в середні віки курс навчання учня, який хотів стати майстром, обов'язково повинен був завершуватися подорожжю, іноді навіть в сусідні країни, під час якої учні повинні були запозичувати ті вміння та навички, які вони могли побачити по дорозі [10, 94]. Це також була обов'язкова умова здобуття статусу майстра.

Необхідність такої подорожі майбутніх майстрів була пов'язана, насамперед, з тим, що, на відміну від науки, майстерність неможливо було передати за допомогою простих універсальних правил, які можна було б формалізувати. З цієї причини майстерність може бути запозичена тільки в процесі особистого спілкування між майстром та його учнями.

Є.К. Бистрицький особливо підкреслює, що навіть в професійній спеціалізованій діяльності практичні вміння людини не можуть бути вичерпно виражені у вигляді системи точних визначень і вказівок [1, 211]. Це, на думку Є.К. Бистрицького, МОЖЕ вважатись основною ознакою практичних знань, на відміну від теоретичних, зокрема наукових, знань.

Така особливість майстерності в минулі періоди історії дуже часто могла привести і дійсно приводила до повної втрати деяких особливих вмінь ("секретів") майстрів, про що часто і охоче пишуть у науково-популярній літературі. Найбільш відомим прикладом втрати таких вмінь є втрата вміння створювати дамаську сталь, або булат, як іноді її ще у нас називають.

Причиною цього було те, що такі вміння могли передаватись тільки в процесі особистого спілкування. І в тих випадках, якщо хтось з майстрів гинув, не встигнувши передати свою майстерність іншим (а таких випадків вистачало), то разом з ним зникала також і вся його майстерність.

Таким чином, значення майстерності, а також значення тих знань, які були пов'язані з майстерністю, люди почали усвідомлювати в дуже давні часи, ще в умовах примітивної культури. В тих умовах можна говорити про високий соціальний статус усякої майстерності і усякого вміння, а також про високий статус тих форм знання, які пов'язані з майстерністю.

Більше того, люди примітивної культури були схильні оцінювати майстерність, а також і усякі знання, які були пов'язані з нею, набагато вище, ніж це потім було властивим для людей культур і цивілізацій, які досягли вищого розвитку. Особливо високою була оцінка значення майстерності, а також значення тих знань, які були пов'язані з майстерністю, порівняно з тією оцінкою, яка властива для сучасної європейської культури.

Однак не в одній тільки примітивній культурі був можливим такий підхід до майстерності. Подібне можна спостерігати як в культурах Стародавнього Сходу, так і в античності, а також протягом майже всього періоду Середньовіччя.

Відповідно, дуже високим був і соціальний статус майстерності в усякому традиційному суспільстві, а не тільки в примітивній культурі. Причиною такого соціального статусу майстерності було і є те, що в будь-якому традиційному суспільстві був дуже високим соціальний статус магії.

В різних формах примітивних культур, а також при переході від примітивних культур до більш розвинутих типів цивілізації, наприклад в культурах Стародавнього Сходу, тотожність майстерності і магії вважалась майже буквальною. Майстер, особливо коваль, в той час фактично був магом.

Ковалів в багатьох країнах колись дуже сильно боялись. З ковалями змушені були серйозно рахуватись навіть ті вожді племен, у яких була абсолютна влада. В Африці, наприклад (особливо в країнах Західної Африки), ковалі утворювали, як правило, окрему касту, або ж вони могли входити в дуже шановану усіма касту, що була спільною з кастою співаків і поетів, якими були гріоти в суданських і сахельських країнах Західної Африки.

Подібне ставлення до ковалів було у багатьох народів світу. Щось віддалено схоже можна знайти і в традиційній українській культурі. Щоправда, все це для України давно в минулому, про що можна взнати тільки з народних казок.

Ситуація зі ставленням до майстерності досить мало змінилась і з виникненням більш розвинутої цивілізації. Майстерність і в античності, і в Середньовіччі продовжувала сприйматися як щось надзвичайне.

Ситуація зі статусом майстерності кардинально почала змінюватись тільки в культурі країн Заходу, насамперед Європи. Однак про зміну статусу майстерності в суспільстві можна говорити тільки щодо Європи Нового часу.

Починаючи з Нового часу, можна говорити про певну маргіналізацію майстерності. Сама майстерність стає чимось альтернативним щодо науки, а майстер – щодо науковця.

Недарма ж слово “майстер” завжди означало найвищу пошану. Як приклад можна навести франкмасонські об’єднання. В цьому немає нічого дивного. Адже і в науці спочатку велику роль відігравали корпорації, які сформувались під впливом середньовічних цехових організацій і які пізніше дістали назву університетів.

Саме з цієї причини навіть назви університетських наукових звань свого часу запозичені з діяльності цехів. Прикладом цього є назва “магістр”, яка в епоху Середньовіччя означала цехового майстра і тільки пізніше перейшла в університети. Про це писав, зокрема Жак Ле Гофф [3, 53–54].

Ще більш показовим в цьому відношенні є назва магістра в переважній більшості сучасних англосовітських країн – “master degree”. В такій назві виявилась відома консервативність англійців взагалі і англійської вищої школи, зокрема.

В наш час це також має певне місце в деяких випадках, коли йдеться про альтернативні щодо науки форми знання, зокрема в езотеризмі, а також і в “окультних науках”. В них також є уявлення про майстрів. Однак дуже часто в тих випадках, коли йдеться про альтернативні щодо науки форми знання, можна спостерігати також імітацію справжньої майстерності, а не саму майстерність. Щоправда, становище в альтернативних знаннях щодо імітації справжньої майстерності не є якимось особливим винятком.

Це явище загалом пояснити досить легко, оскільки воно має, насамперед, соціальну природу. І в цьому також, як і в імітації справжньої майстерності, альтернативні щодо науки форми знання не є якимось особливим винятком.

Справа в тому, що, вважаючись (заслужено чи, що також буває досить часто, незаслужено) майстром, певний представник тієї чи

іншої форми альтернативного щодо науки знання абсолютно так само, як і представник будь-якої з існуючих в суспільстві форм діяльності, суттєво піднімає свій особистий соціальний статус як в очах своїх послідовників, так і в очах значної частини зовсім сторонніх людей.

Очевидно, що така причина, якою є можливість підвищення свого соціального статусу в очах значної частини інших людей, не може не впливати на поведінку більшості людей. В усякому разі це суттєво впливає на поведінку значної частини людей.

Зокрема, це стосується також і особливостей поведінки прихильників різноманітних альтернативних щодо науки форм знання, а також таких вчень, які є відповідними цим альтернативним формам знання.

Однак у випадку з альтернативними щодо науки знаннями є також і певні особливості. Для значної частини людей навіть сама належність до альтернативних щодо науки знань вже нібито автоматично свідчить про особливу майстерність носіїв цих форм знання, а також і їх прихильників. Причиною цього є особлива таємничість, яка тією чи іншою мірою властива таким формам знання. Однак, така таємничість має, насамперед, суб'єктивну природу. Тобто найчастіше уся таємничість міститься тільки в свідомості тих людей, які схильні вірити в особливу таємничість альтернативних щодо науки форм знання.

Тому немає нічого дивного в тому, що прихильники альтернативних щодо науки форм знання тільки прагнуть до посилення такої таємничості, яка оточує їх. Ця таємничість створює не тільки навколо самих цих знань, а й навколо їх прихильників ніби якусь особливу "ауру".

Загалом в умовах досить стабільного і майже безконфліктного існування сучасного суспільства західного типу можна досить впевнено констатувати значне зростання інтересу як до майстерності загалом, так, зокрема, і до тих різновидів майстерності, до яких виявляються близькими альтернативні щодо науки форми знання, а також такі вчення, які є відповідними цим альтернативним формам знання.

Можна досить впевнено зробити припущення, що властивий значній частині сучасного суспільства інтерес до тих різновидів майстерності, до яких близькі альтернативні щодо науки форми знання, а також відповідних їм вчень цілком може зберігатись і

надалі. Більше того, цей інтерес до альтернативних щодо науки форм знання та відповідних їм вчень може в найближчому майбутньому зростати навіть порівняно з сучасним інтересом.

Відповідно в найближчому майбутньому може зростати також і інтерес до поняття майстерності, а також інтерес до тих особливих форм знання, які так чи інакше пов'язані з майстерністю. Однак для зростання інтересу до різних форм майстерності можуть бути зовсім різні причини.

Отже, зважаючи на різноманітні причини, що привертають увагу до вивчення сутності майстерності та пов'язаного з ним знання, як наукового, так і позанаукового, а також досвіду – вони все частіше стають об'єктами наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Быстрицкий Е.К.* Практическое знание в мире человека // *Заблуждающийся разум. Многообразие вненаучного знания.* – М., 1990.
2. *Кулагин А.С.* Незвідані шляхи закономірного [бесіда з членом бюро комісії з проблем лекторської майстерності при правлінні Всесоюзного товариства “Знання” А.С. Кулагіним // *Трибуна лектора.* – 1986. – № 10.
3. *Ле Гофф Ж.* Ителлектуалы в средние века. – СПб., 2003.
4. *Ножин Е.А.* Проблемы лекторского мастерства в свете требований XXVII съезда КПСС // *Вопросы лекционной пропаганды.* – М., 1987.
5. *Полани М.* Личностное знание. На пути к посткритической философии. – М., 1985.
6. *Поліщук І.П.* Неповторний світ “середнього слухача” [Бесіда про майстерність з лектором, професором кафедри філософії Київського інституту інженерів цивільної авіації І.П. Поліщуком // *Трибуна лектора.* – 1985. – № 1.
7. *Скулєнко М.І.* Засобами переконання: [Про лекторську майстерність] // *Трибуна лектора.* – 1984. – № 7.
8. *Хейзинга Й.* Homo ludens // *В тени завтрашнього дня.* – М., 1992.
9. *Чайковский В.Ф., Берман И.М., Лагуткин О.Д.* Путь к лекторскому мастерству // *Вестник высшей школы.* – 1985. – № 1.
10. *Черняк В.З.* Уроки старых мастеров (из истории экономики строительного дела). – М., 1989.